

Hämäläinen kotiseututyö viriää Heimoliitosta

- Hämeen Heimoliiton vaiheita yhdeksän vuosikymmenen varrelta

Kotiseutututkimus- ja harrastustoiminta suomalaisen kulttuurin esiintuojana juontaa juurensa Hämeessä niinkin pitkälle kuin 1910-luvulle, Hämäläis-osakunnan toimintaan. Vuonna 1910 järjestetyt Hämäläiset päivät sisälsivät keskusteluja kotiseutututkimustyön siirtämisestä osakunnalta tätä tarkoitusta varten perustettavalle kotiseutuyhdistykselle. Keväällä 1914 perustettiin Hämeen tutkimusseura, jonka toiminta kuitenkin jäi paljolti sodan jalkoihin. Suomen itsenäistymisen jälkeen neuvottelut jatkuivat Hämeen kulttuurielämää palvelevan yhdistyksen perustamisesta.

Hämeen Heimoliitto ry perustetaan

Heinäkuussa 1924 järjestettiin Hämeenlinnassa maakuntajuhlat, joiden ohjelmassa oli neuvottelukokouksen järjestäminen koko Hämettä koskevan liiton, tai yhdistyksen perustamisesta tukemaan maakunnan kulttuuripyrkimyksiä. Tavoitteena oli saada aikaan puolueeton yhteistyötä ja Hämeen heimon yhdentymistä edistävä taho. Toiminnan eteenpäinviemiseksi perustettiin 18-jäseninen valiokunta, joka joulukuun lopulla kokoontui käsittelemään perustettavan yhdistyksen säännöt ja tehtävät. Hämeen Heimoliiton perustamiskokous pidettiin 1. maaliskuuta 1925, toimialueenaan Hämeen lääni ja tarkoituksenaan syventää isänmaanrakkautta ja kiintymystä kotiseutuun sekä edistää Hämeen henkistä ja aineellista vaurastumista. Liiton ensimmäisenä puheenjohtajana toimi professori Antti Tulenheimo.

1920-luku

Julkaisuutoiminta on alusta alkaen ollut yksi Heimoliiton keskeisimmistä ja vilkkaimmista toimintamuodoista. Liiton alkuvuosina tehtäviksi määriteltiin myös muun muassa historiallisten muistomerkkien suojelu, matkailun edistäminen ja maakuntajuhlien järjestäminen. Ensimmäinen julkaisu Häme kuvissa sai alkunsa jo heti ensimmäisessä liiton hallituksen kokouksessa valmistuen 1928.

Erilaiset kilpailut olivat omiaan tallentamaan hämäläistä sananpartta ja elämänmenoa. Vuonna 1926 käynnistettiin kirjoituskilpailu hämäläisestä kansanelämästä, jonka voittajakäsikirjoitus julkaistiin Hämettä ja hämäläisiä -sarjan ensimmäisenä teoksena. Ensimmäisen Häme kuvissa -teoksen rinnalla valmisteltu teos julkaistiin vuonna 1928, käsitellen Vanajan kansanelämää 1800-luvun alkupuolella. Samana vuonna julkaistiin myös Hämeenmaa-sarjan ensimmäinen teos, sekä Vanha Korpilahti – alueellinen kuvateos.

Toiset maakuntajuhlat järjestettiin 1928 Tampereella kaksipäiväisinä. Vuonna 1929 Hämettä ja hämäläisiä –sarja sai toisen osansa kuvaten vanhaa Heinolaa ja heinolalaisia. Lisäksi järjestettiin kirjoituskilpailu, joka kokosi vanhaa kansanelämää koskevia kuvauksia ja esityksiä.

1930-luku

1930-luvulle siirryttäessä ilmestyi Häme kuvina II vuonna 1931, esitellen luontoa, rakennuksia ja entisiä työtapoja Lounais-Hämeessä. Samana vuonna ilmestynyt Hämeenmaa II keskittyi Itä-Hämeen olosuhteiden käsittelemiseen ja samana vuonna julkaistiin Nuorten kotiseutuopas, joka oli

3. osa Hämettä ja hämäläisiä -sarjaa. Vuonna 1933 ilmestyivät Hämeenmaa III, joka kertoi hämäläisen kansanrunouden keruun varhaisemmista vaiheista sekä Hämettä ja hämäläisiä -sarjan neljäs osa nimellä Hämiev vainijoilt, kirjoitettuna kaakkoishämäläisellä murteella.

Hämeenlinnassa vuonna 1934 vietettyjen maakuntajuhlien yhteydessä julkaistiin Hämeenmaa-sarjan neljäs osa Hämeen elämää ja oloja. Heimojuhlat rikastuttivat tuolloin 9000 asukkaan kaupunkia lähes 8000 heimojuhlavierailijan voimin. Laajempien heimojuhlien lisäksi Heimoliitto oli mukana vahvasti myös pienemmissä kotiseutujuhliissa ympäri toimialuettaan.

1936 Heimoliitto julkaisi viidennen Hämeenmaa-sarjan osan Hämeen elämää ja oloja Kurussa ja Hattulassa, sekä Hämäläisiä talonpoikia ja kirkonisäntiä -teoksen. 1936 julkaistiin myös Kylästä ja kylänraitilta - katkelmia hämäläisen saarikylän elämästä viime vuosisadalla. Kuudes Hämeenmaa-sarjan teos vuonna 1939 käsitteli Asikkalaa.

Hämeen historiallisten muistomerkkien suojelun aloitti toiminta Hämeen vanhan linnan vapauttamiseksi museokäyttöön. Heimoliiton toimesta kerättiin Hämäläisten adressi vuosina 1937–1938 linnan vapauttamiseksi ja se jätettiin valtioneuvostolle maaliskuussa 1938. Toinen pitkäaikainen ponnistus oli runoilija Paavo Cajanderin muistomerkkin saaminen Hämeenlinnaan. Muistomerkki paljastettiin maakuntajuhlien yhteydessä 1934. Samaisten juhlien yhteydessä otettiin esille liiton toiminnan uudistuminen.

”Liiton hallitus oli ensimmäisen kymmenvuotiskauden aikana hyvin vahvasti helsinkiläisten miehittämä. Ensimmäinen vuosikokous asetti liitolle kaksi jaostoa, joista toiseen kuuluivat helsinkiläiset ja toiseen hämeenlinnalaiset Heimoliiton perustamista valmistelleen toimikunnan jäsenet. Helsinkiläiset saivat tehtäväkseen aatteellisen toiminnan suunnittelun ja hämeenlinnalaiset käytännön toiminnan valmistelun. Liiton kymmenvuotiskatsauksessa esitetään Heimoliiton kiinteämmän työskentelyn edellytykseksi varsinaisen johdon työskentelyn ja sijainnin maakunnassa, koska ydinryhmä oli pysynyt varsin akateemisena ja pääkaupunkilaiskeskeisenä.”

Maakunnan omat miehet asettuivat Heimoliiton johtoon 1936 silloisen maaherra K. S. Mattsonin aloitettua esimiehenä. Sääntöuudistusta valmisteltiin niin, että tarkoituspykälään lisättiin yhteistyö taloudellisten järjestöjen kanssa, sekä Hämeeseen suuntautuvan matkailuliikenteen edistäminen parantamalla teitä ja rakentamalla matkailumajoja.

Vuonna 1939 pykälän tarkoitusta toteutettiin järjestämällä neuvottelukokous matkailuasioista. Kokous oli merkittävä etappi myös hämäläisen kotiseututyön kehittymiselle. Matkailuasioden ohessa pidettiin tärkeänä saada myös Hämeenlinnaan, läänin pääkaupunkiin, oma yhdistys joka huolehtisi kaupungin yleisen kehityksen vaalimisesta, kaupungin ulkonäöstä, kotiseutuharrastuksen edistämisestä ja kaupungin tunnetuksi tekemisestä. Malliesimerkkinä yleisölle esitettiin Tampere-Seuran toiminta ja säännöt.

Heimoliiton työvaliokuntatoiminta aloitti niin ikään 1936 maaherra Mattsonin astuessa liiton esimieheksi. Heimoliitto oli muuttumassa maakuntaliitoksi, joskin asiaan liittyi ristiriitaisuuksia – toiminta keskittyi koko historiallisen Hämeen alueeseen kuten tänäkin päivänä, ja maakuntaliitot sen sijaan keskittyivät maantieteellisesti määräytyvien uusmaakuntien etujen ajamiseen.

Vuonna 1936 75-vuotissyntymäpäiväänsä juhliiva presidentti Svinhufvud vastaanotti Heimoliiton silloisen työvaliokunnan ajatuksesta syntyneen, yli 23.000 nimeä sisältäneen kansalaisadressin, jonka myötä kertyneille varoille presidentti antoi luvan perustaa Hämeen sivistystyön hyväksi toimivan rahaston. Rahaston säännöt hyväksyttiin virallisesti 1937 kantaen nimeä Hämeen Säätiö.

Viidensii Heimojuhlia vietettiin 1937 Tammelassa, kuudensii jiileen Hiimeenlinnassa 1939. Juhlien ohjelmistoon kuului juhannuspiiiviiiii jiiijestetty maakirjajuhla, jossa ojennettiin maakirjamitali 70 sukutilalliselle, joiden hallussa tila oli pysynyt viihintiiiii 200 vuotta. Juhlien monipuolisuus korostuu seuraavan piiiviiiii varsinaisen Heimojuhlan ohjelmassa juhla-kulkueineen, soitto-kuntineen, kuoroineen, tyoniiiytöksineen, tanhuajineen ja soittoajineen keriiiten yleisöksi viitisentuhatta henkeiiiii.

1940-luku

Sotavuodet toivat myösi Heimoliiton toimintaan katkoksen. Talvisodan jiiijkeen toimintaa viriteltiiiii pohtimalla tutkielman kirjoittamista hiiimiiiliiisten osuudesta vuosien 1939–40 sotaan, sekiiiii sankarivainajien muistotaulujen saamisesta kansakouluihin. Suunnitelmat kariutuivat uuden sodan jalkoihin. Vuonna 1943 Heimoliitto julkaisi kuitenkin tutkielman Tuuloksen ajokaluteollisuudesta osana Hiiimeenmaa-sarjaa.

Sotien jiiijkeen toimintaa kiiynnistettiin uudelleen ja siiiiiintöjen uusiminen oli ajankohtaista. Maakunnan kotiseutuyhdistystoiminta sai niiiiiin ensimmäisen askeleensa, kun siiiiiintöihin kirjattiin liiton jiiisenten voivan liittyiiiii kerhoiksi, joiden tarkoituksena on epiiiiiitseniiisiin edistiiiii liiton toimintaa omilla paikkakunnillaan. Nykypiiiviiiiiin termein paikallista kotiseututyötiiii alettiin jalkauttaa kentiiiiiille toimijoidensa pariin.

Kerhotoiminta ei niinkiiiiiin ottanut piiitiiijiiitiiisellä tuulta purjeisiinsa, vaan piiitiiijiiisiiiii keskityttiin paikallisten kotiseutuyhdistysten perustamiseen. Heimoliitto ylimaakunnallisena kotiseututyön yhteistyötahona tarvitsi paikallistasolle organisoidut toimijat, jotka toimivat paitsi liiton tavoitteiden toteuttamiseksi, myösi edistivät kotiseututyötiiii omilla alueillaan. Kotiseutuyhdistysten perustamisen kukoistuskausi ajoittuukin juuri sotien jiiijkeisille vuosille. Vuonna 1948 jiiijestettiin Hiiimeenlinnassa vietettyjen maakuntapiiviiiiiien yhteydessiiiii neuvottelutilaisuus piiitiiijiiiseurojen toiminnasta. Tilaisuuden myötiiii esitettiin toivomus piiitiiijiiiseurojen perustamiseksi niille paikkakunnille, joissa sellaista ei viiiiieli ollut.

Myösi tarve valtakunnallisen tason kotiseututyötiiii edistiiiviiiii organisaation perustamisesta nosti piiitiiitiiiii. Sotavuosien jiiijkeen Talonpoikaikulttuurisiiiiiitiiiii oli ottanut tehtiiiviiikseen toimia eriiiiiinlaisena kotiseututoiminnan keskusjiiijjiiistöniiiii. Siiiiiitiiiiiille esitettiin vuonna 1947, ettiiii siiiiiitiiiii muodostettaisiin maakuntaliiittojen ja kotiseutuyhdistysten keskusjiiijjiiistö. Valmistelutyö eteni verkkaisesti ja lopulta Suomen Kotiseutuliiitto piiitiiitettiin perustaa Tammelassa toukokuussa 1949.

Hiiimeenmaa-sarjan julkaisua jatkettiin vuonna 1947. Tuolloin ilmestyi Liiingenmiiiiiien eliiimiiiiiä ja oloja ja 1949 Vanhaa ja uutta Tyrviiiiiintöiiiiiä esitteleviiiii teos.

Aloite Hiiimeen maakuntahistorian kirjoittamisesta tehtiin Heimoliiton hallituksen kokouksessa 1947 ja toiminnan edistiiimiseksi asetettiin historiatoimikunta. Hanke osoittautui haasteelliseksi erityisesti maantieteellisen alueen miiiiiiriittiiimisen vuoksi. Vuoden 1949 vuosikokous piiitiiiti jakaa historiatoimikunnan kahteen jaostoon – toimituskuntaan sekiiiii talousvaliokuntaan. Varainkeruuta kiiynnistettiin villkkaasti ja alueen kunnat osallistuivat aktiivisesti rahoitukseen. Maakuntahistorian ensimmäisen osan rahoittamiseen osallistui myösi presidentti Paasikivi. 80-vuotissyntymiiiviiiviiikseen toimeenpannun kansalaiskeriiiviiiksen ylijiiiiiimiiiiiä hyviiiviiisyyttiin presidentin piiitiiitöksellä Hiiimeen maakuntahistorian ensimmäisen osan rahoittamiseen.

Ensimmäisiä sodanjiiijkeisiä heimojuhlia vietettiin 1947 ja heimojuhliin verrattavaa Hiiimeen ristiretkien 700-vuotismuistojuhlaa Hiiimeenlinnassa kesiiiviiikuussa 1949 Heimoliiton ollessa piiiviiivastuussa juhlan jiiijjiiistiiimisestä. Juhlaan saapui myösi kansainviiiviiisiiiiiä vieraita ja ohjelman etsiiiii veroistaan - esimerkiksi historiallinen juhla-kulkue havainnollistiiiii Hiiimeen heimon vaihteita läpi vuosisatojen.

1950-luku

Vuonna 1950 Heimoliiton toimintakertomus viittaa ensimmäisen kerran kenttäorganisaatioonsa kotiseutuyhdistyksiin ja Heimoliiton jäseninä olleiden yhdistysten lukumäärä nousi nopeasti. 1950-luvun lopulla enää kolme kuntaa oli ilman järjestäytyntä kotiseututoimintaa. Heimoliiton esimiehet pitivät tiivistä yhteistyötä paikallistoimijoihin sekä puhelimitse, kirjeitse että henkilökohtaisin käynnein ja tarkastusmatkoin. Vuodesta 1953 alkaen alettiin järjestää kotiseutuyhdistysten neuvottelutilaisuuksia Heimoliiton vuosikokousten yhteydessä. Myöhemmin tilaisuudet nimettiin Hämeen Kotiseutupäiviksi, joita järjestetään edelleen.

1950-luvulla muu julkaisuutoiminta maakuntahistoriahankkeen ohessa oli hiljaisempaa. Maakuntahistorian ensimmäinen osa valmistui lopulta lokakuussa 1954 ja teos luovutettiin presidentti Paasikivelle. Historian toinen osa ilmestyi jo 1957. Maakuntahistoriahankkeesta huolimatta samana vuonna julkistettiin Hämeenmaa-sarjan 9. teos käsitellen Lempäälää, entistä Akaata ja Kalvolaa. Kymmenes, vuonna 1959 ilmestynyt Hämeenmaa omistettiin 25 vuotta Heimoliiton esimiehenä toimineelle maaherra Mattsonille hänen luopuessaan esimiehen tehtävistään keväällä 1960.

1950-luvun puolivälissä Heimoliitossa virisi ajatus luonnonsuojelutyön liittämistä Heimoliiton toimintaan. Heimoliiton alaisen Hämeen luonnonsuojelutoimikunnan perustavaa kokousta vietettiin tammikuussa 1955. Toimikunnan tehtäviksi määriteltiin toimiminen luonnonsuojelun ja maisemanhoidon edistämiseksi. Kattava kenttäorganisaatio luotiin värväämällä metsänhoidonneuvojat asiamiehiksi ja verkoston avulla onnistuttiin muun muassa tehostamaan luonnonsuojelukohteiden rauhoitustoimintaa. Toimikunta järjesti heti ensimmäisenä toimintavuotenaan luonnonmaisemakilpailun ja 1956 kiirehdittiin uuden luonnonsuojelulain aikaansaamista, järjestettiin luonnonsuojelunäyttelyitä ja asiaa koskevia neuvottelutilaisuuksia.

1950-luvun puolivälistä alkaen heimojuhlia alettiin jälleen järjestää uudelleen, nyt vuorotellen eri paikkakunnilla. 1958 Heimojuhlien nimi vakiintui. Näyttävät historialliset kulkueet olivat tyypillinen osa juhlaa ja yleisöä kertyi tuhatmääriin.

Sotien jälkeen Heimoliiton rooli edunvalvojana korostui. Liitto oli ajamassa muun muassa emäntäkoulun perustamista Etelä-Hämeeseen, maakunnan vaikeiden tieolojen parantamista ja edelleen Hämeen linnan vapauttamista. 1950-luvun puolessa välissä edunvalvontatehtävät siirtyivät uusille perustetuille maakuntaliitoille.

Vuonna 1959 Heimoliiton hallitus perusti museojaoston ja paikallisen museotoiminnan kehittäminen alkoi vahvana. Lähtökohta toiminnalle saatiin museotoimikunnan puheenjohtajan Felix Seppälän julistaessa, että maaseutumuseoiden pitäisi pyrkiä esittelemään sitä, mikä kullekin paikkakunnalle on tyypillistä ja omaleimaista. Toisena museomuotona tuotiin esiin niin sanottu vanhatalo, jolloin museo käsittää yhden tai useamman paikkakunnan vanhalle rakennustyyliille tyypillisen rakennuksen, joka sisustetaan aikakaudelleen ominaisesti.

Museokäyntiensä myötä museojaoston jäsenet totesivat museoiden hoidossa olevan paljon toivomisen varaa. Kosteus, ruoste, tuholaiset ja sienet olivat aiheuttaneet jo paljon tuhoja. Torjunta-aineita ei tunnettu ja varat olivat rajalliset. Lisäksi museoesineiden näytteillepano ja luettelointityö oli monissa museoissa tekemättä. Museojaoston jäseniä Altti Havasta ja Arvo Kytölää alettiin myöhemmin kutsua museoneuvojiksi.

1960-luku

Maaherra Mattsonin kausi Heimoliiton esimiehenä päättyi 1960, kun maaherra Jorma Tuominen valittiin liiton johtoon. Tällöin uudelle esimiehelle esitettiin katsaus Heimoliiton senhetkiseen toimintaan, jossa todettiin liiton olevan liian vähäisen kansalais määrän varassa, toiminnan olevan virastomaista ja numeroiden merkitsevän mutta laatuun ei kiinnitetä huomiota. On järjestettävä kansalaisjärjestötoimintaa.

Liiton sääntömuutos oli esillä jo vuoden 1959 kokouksessa, tarkoituksena saada paikalliset pitäjänseurat tiiviimmin mukaan Heimoliiton toimintaan. Heimoliitolle haluttiin perustaa pienempi neuvottelukunta, jonka edustajat olisivat ensisijaisesti kotiseutuyhdistyksistä. Uudistus toteutui 1961 ja neuvottelukunta valittiin seuraavana vuonna. Uudistuksen myötä Heimoliiton viralliseksi toimialueeksi määriteltiin ensimmäistä kertaa historiallinen Hämeen maakunta.

Heimoliitto toimi aktiivisesti erilaisten lausuntojen antajana; puoltavan lausuntonsa liitto antoi muun muassa Hämeen kulttuurirahaston perustamisen puolesta. Hämeen rahasto perustettiin marraskuussa 1960, Heimoliiton ollessa yksi hoitokunnan kolmesta edustajasta.

1961 museoneuvoja Arvo Kytölä sai käyttöönsä 100.000 markan apurahan Hämeen kotiseutumuseoiden luettelointiin Heimoliiton valvonnassa. Kotiseutumuseoille määriteltiin perusvaatimukset ja 1962 kerättiin kotiseutuyhdistyksiltä perustiedot kaikista esine- ja talomuseoista. Yksityiskohtaisempi inventointi päätettiin toteuttaa 12 museossa.

1962 Lammilla järjestettiin museonhoitajien opastuskurssi ja seuraavana kesänä 1963 museotyökurssit, jotka sisälsivät sekä esitelmiä että retkeilyjä. Museoneuvojat jatkoivat edelleen työtään kotiseutumuseoiden kunnan kohentamiseksi ja 1966 Heimoliitto sai uuden määrärahan luettelointi- ja inventointityön jatkamiseksi. Kaikkiaan tutkimus käsitti 43 kotiseutumuseota ja museoneuvojen opastus jatkoi vilkkaana aina 1970-luvun alkuun saakka.

Toinen suosiota saanut museotyöhön liittyvä toimintamuoto oli museoretkeily, jota jatkettiin aktiivisesti aina 1980-luvun puoliväliin saakka. Sitten Heimoliiton vuotuisilla kotiseuturetkeillä on vierailtu jälleen useissa toimialueen museoissa. Aiemmin retket olivat museonhoitajina paikallismuseoissa toimivien opinahjoja, nykyisin retkeillä esitellään paikallisten voimin erilaisten museoiden toimintaa kaikelle kansalle. Aluemuseotoiminta käynnistyi 70-luvun loppupuolella jolloin paikallismuseoiden ohjaustoiminta siirtyi maakuntamuseoille.

1960-luvulle tultaessa Heimojuhlat hiljalleen supistuvat yksipäiväisiksi, mutta keräten edelleen runsaita yleisömääriä. Ohjelmaan sisältyi etenkin vuosikymmenen alkupuolella historiallisia kuvaelmia. 1963 Heimojuhlien sijaan Heimoliiton aloitteesta juhlittiin Suomen kielen yhdenvertaisuusasetuksen 100-vuotisjuhlaa Parolassa.

Hämeen historia -julkaisusarja täydentyi 60-luvulla kahdella teoksella. Hämeenmaa-sarja kasvoi kolmella julkaisulla – Riihimäkeä ja Loppea käsiteltiin 11. teoksessa 1963, seuraava kirjassa 1965 muun muassa Jaakko Juteinia ja vuonna 1968 julkaistu teos omistettiin Gustaf Erik Eurenin muistolle.

Hämeen Luonnonsuojelutoimikunnan työ jatkui ja huomio kiinnittyi niin soravarojen riittävyyteen, luonnonsuojeluun kuin maisemointiinkin soranotossa. Toimikunta antoi lausuntoja Hämeen lääninhallitukselle ajankohtaisista luonnonsuojelualueiden ja luonnonmuistomerkkien rauhoittamisesta ja pyrki saamaan luonnonsuojelijaostoja paikallisten kotiseutuyhdistysten toiminnan yhteyteen. Heimoliitto vauhditti myös yhdistysmuotoisen luonnonsuojelutyön kehittämistä Hämeessä. Samaan aikaan perustettu Suomen Luonnonsuojeluliitto antoi otollisen ajan myös

paikallisen luonnonsuojeluyhdistyksen perustamiselle, jonka perustava kokous pidettiin syyskuussa 1969. Nimeksi yhdistykselle tuli Kanta-Hämeen luonnonsuojeluyhdistys.

1970-luku

Maakuntaliittojen aloitettua toimintansa Heimoliitto täsmensi omaa rooliaan ja toiminnan tavoitettaan. Sopimusluonnos kahden maakuntaliiton kanssa laadittiin Heimoliiton toimesta, mutta sitä ei koskaan laitettu täytäntöön. Päijät-Hämeen maakuntaliiton perustamisen jälkeen uudet neuvottelut liittojen ja Heimoliiton välillä käynnistyivät 1973. Neuvottelujen tuloksena syntyi julkilausuma, jossa todettiin Heimoliiton olevan kotiseutujärjestö, toimialueenaan koko historiallinen Häme, jäseninä kotiseutuyhdistykset joiden keskuselimenä se toimii. Keskeisiä toimintamuotoja ovat julkaisutoiminta, museotoiminta sekä koko läänin kattava juhla- ja kokoustoiminta. Maakuntaliitot ovat lähinnä jäsenkuntiansa etujärjestöjä. Hämeen luonnonsuojelutoimikunta toimi Heimoliiton piirissä ja hoiti luonnonsuojelu- ja maisemahoitotyötä. Luonnonsuojelutoimikunnan asema muuttui kuitenkin 1973, kun lääninhallitukseen perustettiin ympäristönsuojelun tarkastajan virka.

”Hämeen Heimoliiton toiminta-alue käsittää molempien toisten maakuntaliittojen, Etelä-Hämeen ja Pirkanmaan alueita. Heimoliiton tavoitteena on hämäläisen yhteishengen vaaliminen aatteellisella pohjalla ja sen jäsenorganisaation muodostavat samoin aatteellisella pohjalla toimivat kotiseutuyhdistykset.”

1970-luvulla Heimojuhlien yleisömäärät olivat laskettavissa tuhansien sijaan sadoissa ja juhlat pidettiin usein sisätiloissa. Tuohon aikaan oli tyypillistä, että tutuksi käyneiden juhlatilaisuuksien sijaan ihmiset osallistuivat mieluummin markkinatyppisiin huvitilaisuuksiin.

70-luvun puolivälissä Heimoliitto teki aloitteen kotiseutuopetuksen aseman vahvistamiseksi kouluissa. 1975 Hämeenlinnassa järjestetyn seminaarin myötä alettiin suunnitella maakuntakohtaista opetusmateriaalipakettia, joka valmistui syksyllä 1978.

Hämeen historia -sarjaa julkaistiin 70-luvulla kolmen teoksen voimin. 30 vuoden urakka saatettiin päätökseen joulukuussa 1979, jolloin koossa oli teokset varhaisimmista ajoista aina toisen maailmansodan päättymiseen saakka, kahdeksan osaa. Hanke toteutui kokonaisuudessaan ensimmäisenä kaikista maakuntahistorioista. Myös Hämeenmaa-sarjaan laadittiin 1974 Jalmari Finneä käsittelevä teos.

1980-luku

Maaherra Jorma Tuomisen 20-vuotinen kausi Heimoliiton esimiehenä päättyi 1980 ja esimieheksi valittiin maaherra Risto Tainio. Heimoliiton asema oli muuttunut toimintaympäristön muutosten myötä niin, että työkenttä käsitti maakuntaliittojen perustamisen jälkeen lähinnä heimo- ja kotiseututoiminnan. Heimoliitto säilyi puhtaasti aatteellisena järjestönä. Tämä antoi pohtimisen aihetta 80-luvulle siirryttäessä toiminnan ja tehtävänkuvan määrittelyyn.

”1980-luvun alussa museoviraston kansantieteellinen osasto teki mielenkiintoista kyselyä jossa kartoitettiin kotiseutukäsitteen rajausta ja sisältöä. Hämäläiset vastaajat mielsivät kotiseutuunsa kuuluvaksi yleensä vain kotikuntansa hämäläisyyden sijaan. Samoihin aikoihin Häme oli alkanut entistä selvemmin jakaantua kolmeen osaan – Kanta-Hämeeseen, Päijät-Hämeeseen ja Pirkanmaahan.”

1980-luvun alkupuolella Heimoliiton luonnonsuojelutoimikunnan nimi muutettiin ympäristötoimikunnaksi ja päivitetty johtosääntö kertoo toimikunnan tehtäväksi toimia elinympäristön suojelun ja hoidon edistämiseksi Hämeen läänin alueella. Toimikunnan tehtäviin kuului vuosittain kahden tilaisuuden järjestäminen, kohderyhmänä taajamien keskeisten koulujen oppilaat ja teemoina ympäristöön ja metsäluontoon liittyvät kysymykset.

Hämeen historia -sarja sai loppusilauksensa 1984 julkaistun ”Kun toimeen tartuttiin” -kansanomaisen, Hämeen historian lyhennelmäksi tarkoitetun teoksen voimin, joka osoittautui kuitenkin lyhennelmää merkittävämmäksi esitykseksi. Lisäksi esitys maakuntahistorian jatkamisesta silloisiin nykypäiviin saakka poiki Hämeen historia V:n 1986. Vaikka näin liitto juhlistikin jo toistamiseen Hämeen historian valmistumista, oli mittavan urakan loppuunsaattaminen myös hetki jolloin liiton tuli pohtia tulevaisuuden toimintaansa ja työnsä tavoitteita. Toinen merkittävä Heimoliiton toimintamuoto, museotoimikunnan työ, lakkautettiin vuoden 1988 alusta. 1980-luvun puolivälissä Suomen Kotiseutuliitto ryhtyi lisäämään maakuntaliittojen kytköstä kotiseututyöhön ja liitot saivat järjestettäväkseen vuotuiset maakunnalliset kokoukset, joissa sovittiin maakunnan ehdokkaasta Kotiseutuliiton valtuustoon. Edelleen tämä toimintamuoto on olemassa. Myös 50-luvulta asti Heimoliiton vuosikokouksen yhteydessä vietettävää Hämeen Kotiseutupäiväperinnettä jatkettiin. Heimojuhla pyrittiin kytkemään aina jonkin paikallisen tapahtuman yhteyteen eri puolilla toimialuetta.

Heimoliiton pohtiessa uusia toimintatapojaan toimintaympäristön muututtua, järjesti se hallitukselleen kokous- ja seminaarimatkan Neuvosto-Viroon 1982, jonka myötä liiton 60-vuotisjuhlavuoden teemaksi päätettiin Koulu ja kotiseutu. Vuonna 1985 Heimoliitto oli osana useaa valtakunnallista tapahtumaa liittäen tapahtumiin kotiseutuaiheisia tehtäviä. Teeman alla laadittiin erilaisia selvityksiä ja ohjausaineistoja ja koottiin muun muassa opintoretkien suunnittelua kouluissa palveleva aineisto, johon oli luetteloitu kuntien museot, luonnonnähtävyydet, kulttuurirakennukset, muistomerkit ja muut kohteet.

Ensimmäinen teemavuoden tapahtuma oli jo 1984 Heimoliitto järjestetty Kotiseutunäyttely, joka havainnollisti opettajille miten monipuolisia mahdollisuuksia kotiseututeema voi opetuksen avuksi tuoda. Varsinaisena juhlavuonna 1985 Heimoliiton kotiseutuviestissä vedottiinkin kotiseutuopetuksen lisäämiseen koulujen ja oppilaitosten opetussuunnitelmiin. Viestin lähtölaukaus ammuttiin näytävästi Lahdessa ja tilaisuuteen oli kokoontunut yli 12.000 nuorta. Teemavuoden myötä Heimoliitolle asetettiin kotiseutuopetuksen työryhmä, jonka tehtävänä oli paitsi teemavuoden tulosten koonti ja hyödyntäminen, myös hämäläisen kulttuuriaineksen vakiinnuttaminen ja Häme-tietouden lisääminen läänin koulujen opetuksessa.

1988 toimintasuunnitelman valmistelussa esiin nousi jälleen julkaisutoiminnan herättäminen Hämeenmaa-sarjan osalta. Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen kanssa tehdyn yhteistyön alettiin valmistella Linnassa ja sen liepeillä, Hämeen linnaa tutkineen työryhmän tutkielmia sisältävää teosta.

1990-luku

1990-luvun alussa Heimoliitto pyrki avaamaan uusia yhteyksiä kotiseututyöhön järjestämällä Häme-konferensseja. Ensimmäinen tapahtuma Virroilla 1991 keskittyi hämäläiseen historiaan sekä myös kotiseututyön ajanmukaistamiseen ja kehittämismahdollisuuksiin. Samalla tarkoituksena oli käynnistää kotiseututoiminnan sisällöllinen perusselvitys. Toinen konferenssi Padasjoella 1992 pohti nykyhämäläisyyden olemusta ja tulevaisuutta, sekä jatkoi keskustelua kotiseutuyhdistysten yhteistyön tarpeista ja mahdollisuuksista, ja Hämeen Heimoliiton roolista tässä yhteistyössä. Tämän konferenssin myötä Heimoliitto lähetti kaikille kotiseutuyhdistyksille kyselyn, jossa kartoitettiin kotiseututyön tilannetta ja tarpeita Hämeessä.

Hämeenmaa-sarjaan ilmestyi seuraava osa, Linnassa ja sen liepeillä, elämää Hämeen linnassa 1990.

Heimojuhlilla ei 90-luvulla ollut enää maakunnallista vetovoimaa ja yleisömäärät olivat tippuneet huippuvuosien tuhansista pariin kolmeensataan henkeen, lukuun ottamatta 1993 Heimojuhlaa Valkeakoskella ja 1995 Heimojuhlaa Hollolassa, joiden yhteydessä oli runsaasti monipuolista muuta ohjelmaa.

Vuonna 1994 kansliapäällikkö Sakari Pihlamo valittiin liiton esimieheksi, toimien virassaan vuoteen 1999 saakka. 1995 Heimoliiton hallitus päätti perustaa liiton omana rahastona toimivan Hämeen Kotiseuturahaston, jonka tarkoituksena oli hämäläisen kotiseututyön tukeminen. Vuosikokous perusti rahaston huhtikuussa 1996. Vuosikymmenen alussa järjestettyjen Häme-konferenssien jatkumona voidaan pitää Hämeen Käräjiä, jotka ensimmäisen kerran järjestettiin syyskuussa 1997 Hämeen linnassa ja toistamiseen 1997 Keskiaikamarkkinoiden yhteydessä.

1990-luvun merkittävä toimintamuoto oli Häme kauniiksi ja toimivaksi -kampanja, jonka puitteissa nimettiin kauneimpia maisemia ja aktiivisimpia asukas yhteisöjä eri puolilta Hämettä. Kampanjaan liittyen julkaistiin myös osana Hämeenmaa-sarjaa kuvateos Hämeen kauniit suvimaisemat 1997. Häme-aiheinen kirjoituskilpailu järjestettiin myös vuonna 1997.

1997 Hämeen lääni lakkautettiin. Heimoliiton kannalta tämä merkitsi sekä yhden yhteistyökumppanin, myös erään hämäläisen symbolin häviämistä. 1980- ja 90-luvuilla oli havaittavissa, että Heimoliiton pyrkimystä aina sotavuosien jälkeisistä ajoista alkaen toimia maakunnallisena yhdyssteinä paikallisille kotiseutuyhdistyksille, ei koettu tarpeellisena. Tuolloin perustettiin myös paljon kylätoimikuntia, joiden sanottiin edustavan kotiseututyön aktiivisinta tasoa, toimien kuntatasoa maantieteellisesti pienemmällä alueella. Heimoliitto pyrki ottamaan kylätoimikunnat huomioon muun muassa tiedottein. Vuosina 1996 ja 1998 Heimoliitto järjesti kylähistorian teemapäivät, jotka osoittautuivat menestyksellisiksi.

Hämeen Heimoliitto oli alusta asti mukana satakuntalaisten aloitteesta käynnistyneessä yhteistyössä heimoaateen virittämiseksi Suomessa. Alustavat neuvottelut käytiin marraskuussa 1997 ja seuraavana vuonna mukana olivat Hämeen lisäksi Karjala, Satakunta ja Savo. Suomalaisen kulttuurin vaalijaksi tarkoitetun, historiallisia maakuntia edustavan Suomen Heimot ry:n perustamiskokous pidettiin yhteistyön tuloksena maaliskuussa 1999, Heimoliiton ollessa yksi perustajajäsenistä. Karjala jäi tässä vaiheessa uuden yhdistyksen ulkopuolelle, mutta pohjalaiset tulivat mukaan.

Vuodesta 1998 alkaen Heimoliiton hallitus päätti vuosittain valita vuoden hämäläisteon, jonka tarkoituksena on palkita eri toimijoita tehdystä työstä hämäläisen kotiseututyön, perinteen, kulttuurin tai kulttuurimaiseman hyväksi. Esimiehenä toimi 1999 alkaen pankinjohtaja Sakari Haukka. Hämeenmaa-sarja täydentyi 1999 Hämäläinen maailmankuva -teoksella, joka koottiin Heimoliiton ja lääninhallituksen vuonna 1997 järjestämän Häme-kirjoituskilpailun aineistosta.

2000-luku

Vuonna 2000 Heimoliiton viettäessä 75-vuotisjuhlavuottaan toimintaa ja tapahtumia oli runsaasti. Kolmannet Hämeen Käräjät käsittelivät Hämeen murteita todeten hämäläisten murteiden elävän edelleen, ja että hämäläinen huumori on lajissaan suomalaisinta. Uutena julkaisuna Heimoliitto kustansi Hämeen Käräjät I:n, joka käsitteli vuoden 1999 tapahtuman esitelmiä. Hämäläinen näytelmä -kirjoituskilpailu sai alkunsa helmikuussa ja nimettiin kirjailija Jalmary Finnen muistokilpailuksi. Kilpailuun saapui kaikkiaan 83 näytelmää ja 30 parhaan luettelo toimitettiin hämäläisille teattereille.

2000-luvulla Heimoliiton toiminta jatkui muutoin keskeisten toimintamuotojen ympäröimänä; Heimojuhlien ja Hämeen Kotiseutupäivän järjestäminen, opintoretket kotiseutukohteisiin ja aktiivinen julkaisutoiminta.

Vuonna 2001 valmistui kaksi uutta julkaisua; Hämeen juhlakirja - Heimoliiton 75-vuotishistoria ”Kulta Häme” ja Hämeen Käräjät II. Hämeen ympäristötoimikunta järjesti metsä- ja luontopäivät Padasjoella ja Lopella metsä- ja luontotoimintajärjestäjien merkeissä.

Vuonna 2001 järjestettiin ensimmäistä kertaa hämäläinen kirkkopyhä, jonka toivottiin toimivan uutena yhteistyön muotona seurakuntien kanssa ja tuovan esiin kristillisyyttä hämäläisessä perinteessä. Samana vuonna vietettiin ensimmäistä kertaa myös Hämeen päivää 14. syyskuuta. Päivä juontaa juurensa pitkälle ulottuvaan hämäläiseen kokoontumisperinteeseen. Kirkkopyhän ajankohta sijoittuu Hämeen päivää lähimmälle sunnuntaille.

Vuonna 2002 pidettiin järjestyksessään toiset murteella puhumisen suomenmestaruuskilpailut, nyt Hämeen Heimojuhlien yhteydessä Hauholla. Valtakunnallisista murrekilpailuista vastasi Suomen Heimot ry. Hämeen päivän vietto jatkui Hämeenlinnassa markkinoiden muodossa ja maakunnallista yhteistyöseminaaria vietettiin lokakuussa kutsuen paikalle edustajat kaikista historiallisen Hämeen maakunnan liitoista. Seminaarissa hämäläisen kulttuurin todettiin olevan osa kaikkien liittojen toimintaa ja toivottiin toimijoiden välisen yhteistyön lisäämistä.

Vuonna 2003 Heimoliitto avasi oman toimiston Hämeenlinnan keskustassa, jonka myötä niin Heimoliiton, kuin erityisesti mittavan julkaisutoiminnan tunnettavuus ja kirjojen myynti kasvoi merkittävästi. Heimoliiton historian yksi merkittävä tapahtuma, vuonna 1963 järjestetty Suomen kielen oikeuksien juhla, sai jatkoa heinäkuussa 2003. Hämeen Murrekäräjä vietettiin myös ensimmäistä kertaa heinäkuun alussa. Vuosina 2002–2003 Heimoliiton esimiehenä toimi prikaatinkenraali Antti Numminen ja 2003–2007 välisen ajan maisemanhoidonvalvoja Lauri Ruippo.

Vuonna 2004 Hämeen murrekäräjä eli Hämeen murteella puhumisen kilpailua vietettiin hämäläisen toriehtoon merkeissä Hämeenlinnan kauppatorilla kesäkuussa 2004. Heimoliitto lähetti kolme kilpailun parasta Murteella puhumisen SM-kilpailuihin Merikarvialle ja Hämeen joukkue sijoittui kilpailussa hienosti toiseksi.

Vuoden 2005 loppupuolella Hämeenmaa-sarja sai 19. osansa sisältäen kirjoituksia historiallisen Hämeen eri puolilta. Ympäristötoimikunnan työ päätettiin lakkauttaa ja sisällyttää osaksi Heimoliiton hallituksen toimintaa. Hämeen Kotiseuturahastosta myönnettiin vuonna 2005 ensimmäisiä avustuksia.

Vuodesta 2007 alkaen Heimoliiton esimiehenä on toiminut rehtori Martti K. Lehto. Heimoliiton hallituksen alaisuuteen perustettiin hallituksen ulkopuolisista jäsenistä koostuva taloustoimikunta ja vuoden 2008 alusta toimintansa käynnisti julkaisutoimikunta, joka järjesti ensimmäisenä toimintavuotenaan kirjoituskilpailun Minun kotikuntani. Kilpailu keräsi liki 80 kirjoitusta, joista koottiin Hämeenmaa-sarjan 20. julkaisu Hämeen paras paikka - kirjoituksia kotikunnista, joka julkaistiin marraskuussa 2009.

Suomen Heimot ry:n toiminnasta Heimoliitto jättäytyi pois 2007.

2000-luvulla Internetin vaikutuksen myötä Heimoliitto sai omat kotisivut ja 2005 avattiin verkkokauppa, jonka myötä Heimoliiton tunnettavuus ja erityisesti julkaisujen myynti kasvoi merkittävästi.

2010-luku

Vuonna 2010 julkaisutoimikunta alkoi valmistella Häme-antologiaa julkaistavaksi 2012. Hämeen Kotiseuturahasto päätettiin lakkauttaa vuosikokouksen päätöksellä vuonna 2010, koska lahjoituksia ja testamentteja ei oltu rahastoon saatu. Jatkossa liiton hallitus voi myöntää apurahoja jotka merkitään mukaan talousarvioon.

Heimoliitto osallistui vuonna 2010 valtakunnalliseen hankeideahakuun, päästen jatkoon ja saaden lopulta rahoituksen Hämeen ELY-keskukselta Maaseuturahastosta kolmen maakunnan – Kanta-Hämeen, Päijät-Hämeen ja Pirkanmaan - kattavasta Morkku-hankkeesta lokakuusta 2010 helmikuuhun 2013. Hankkeen tarkoituksena oli tiedon jakaminen kotiseutumuseoiden ja seurantalotyyppeistä rakennusten ja ympäristön kunnostamisesta, esineistön säilyttämisestä sekä yhdistysten ja yksityisten esittelyvalmiuksien vahvistaminen kohteissa.

Hankkeessa järjestettiin luentotilaisuuksia, joissa käsiteltiin hankkeen teemoja paikallisten asiantuntijoiden voimin. Lisäksi toteutettiin opintoretkeä, joiden tarkoituksena oli tutustuttaa maakuntien asukkaita seurantaloihin ja kotiseutumuseoihin paikallisten oppaiden johdolla. Hankkeen nimi - Morkku - tulee vanhasta hämäläismurteesta, tarkoittaen pientä huonetta, esimerkiksi pientä suviasuttavaa vinttikammaria, joskus myös pakaria.

2010 liitto aloitti yhteistyökumppaniensa kanssa Hämäläisen Kyläkirjapäivän järjestämisen. Päivään kutsuttiin maakuntien kotiseutuyhdistyksiä myymään ja esittelemään hämäläisaiheista kirjallisuutta. Menestyksekkääksi osoittautunut tapahtuma järjestettiin myös vuosina 2011 ja 2013.

Vuoden 2012 toukokuussa julkaisutoimikunnan mittava työ saatiin valmiiksi, kun Kultaisilla teillä – hämäläisen kirjallisuuden antologia julkistettiin. Syksyllä 2012 Heimoliitto muutti uusiin toimiviin tiloihin Hämeenlinnan keskustassa, tarjoten entistä paremmat mahdollisuudet jäsenyhteisöjensä ja yhteistyökumppaniensa kokoontumisiin ja kirjamyymälän ylläpitoon.

Heimojuhlat muuntuivat 2013 Heimopäiväksi, sisältäen monipuolista kotiseutuaiheista ohjelmaa. Päivä järjestettiin Hauholla ja siitä muodostui pitäjäseuralle vuotuinen perinteinen tapahtuma heinäntekonäytöksineen, piennarkahveineen ja avoimine puutarhoineen. Julkaisutoimikunta aloitti Häme-antologian valmistumisen myötä suunnitella hämäläistä kansanperinnettä käsittelevän kirjan julkaisu.

Vuonna 2014 mittava ponnistus oli Valtakunnalliset kotiseutupäivät Hämeenlinnassa, joiden järjestelyissä Heimoliitto oli vahvasti mukana.

Lyhennelmän Hämeen Heimoliitto ry:n historian vaiheista on koontanut Johanna Henttinen. Lähdeaineisto: Kulta Häme, Seppo Myllyniemi ja Jukka Peltovirta, 2001, kustantaja Hämeen Heimoliitto ry. Hämeen Heimoliitto ry:n toimintakertomukset ja arkisto.